

Umut Sınırlara Takıldığında: 1990 Sonrası Bulgaristan'dan Türkiye'ye Göçler

When “Hope” Hits Borders: Post-1990 Migration from Bulgaria to Turkey

Ayşe Parla, *Kırılğan Umut Türkiye’de Göç ve Aidiyetin Sınırları* (Çev.Y.Çetin) İstanbul:
İletişim Yayınları, 2023, s 312., ISBN: 978-975-05-3520-8

Sinem Arslan¹

Teşekkür: Kitabın çıktığı ilk günlerde henüz Türkiye’de yokken tüm akademik hayatımda olduğu gibi imdadıma yetişen Boğaziçi Üniversitesi Abdullah Kuran Kütüphanesi’nin çok sevdiğim kütüphanecileri Zeynep Bilsin ve Emine Hatun Gür’e teşekkür ederim. O gün tesadüfen orada olan Taha Parla’yla beni tanıştırmışlardı, bu kitaba erişimim çok geç olacaktı. Kızının kitabını benimle hiç tereddüt etmeden paylaşan Taha Hocaya sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

¹Sorumlu yazar/Corresponding author:
Sinem Arslan, (Doktora Öğrencisi),
Boğaziçi Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılapları
Tarihi Enstitüsü Doktora Adayı, İstanbul, Türkiye
E-posta: sinem.arslan9604@gmail.com
ORCID: 0000-0002-8751-5650

Başvuru/Submitted: 14.03.2024
Kabul/Accepted: 19.03.2024

Atıf/Citation: Arslan, Sinem. When “Hope” Hits Borders: Post-1990 Migration from Bulgaria to Turkey. [Ayşe Parla’nın *Kırılğan Umut Türkiye’de Göç ve Aidiyetin Sınırları*, adlı eserinin tanıtımı]. *Avrasya İncelemeleri Dergisi - Journal of Eurasian Inquiries* 13, 1 (2024): 83-87.
<https://doi.org/10.26650/jes.2024.0001>

Anahtar Kelimeler: göç, Bulgaristan, Türkiye, sınır, aidiyet
Keywords: migration, Bulgaria, Türkiye, border, belonging

Ailesi 1990 sonrası Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç eden 20 yıllık dostumun da bir *kanalcının* küfesinde kaçak yollarla getirildiğini birkaç yıl önce Ayşe Parla'nın kitabını okuyup ona anlattığımda öğrendim. Sahada karşılaştığım ya da literatürden takip ettiğim bu deneyimin yanı başımda duran arkadaşımın hikâyesi olduğundan bihabermişim. Bunun sebebi onun ne bu hatırayı birtakım kaygılarla gizlemeyi tercih etmesinden ne de bir daha hatırlamamak üzere unutmak istemesinden kaynaklanıyordu. Göçün üzerinden kaç yıl geçerse geçsin, Bulgaristan Türkleri gibi güçlü topluluk bağlarına sahip göçmen gruplarında sınırdan geçmenin akıllara durgunluk veren hikâyeleri o kadar olağandır ki bu anlatılmaya değer dahi görülmez.

Daha önce akademik yazının bir parçası olarak tahayyül edemediğim, bir üyesi olduğum Bulgaristanlıların gündelik hayatı ve göç deneyimleri üzerine çalışmaya beni yönelten Ayşe Parla'nın 2019 yılında çıkan *Precarious Hope: Migration and the Limits of Belonging in Turkey* adlı antropolojik çalışması oldu. 2023 yılında, İletişim Yayınları'ndan, Yunus Çetin'in çevirisiyle *Kırılğan Umud Türkiye'de Göç ve Aidiyetin Sınırları* adıyla çıkan bu eser, umud üzerine yapılan felsefi tartışmaları antropolojik metodolojiyle birleştirerek literatüre büyük katkı sağlamıştır. Parla'nın, Türkiye'nin göç ve vatandaşlık rejimi üzerine yapmış olduğu tarihsel kazı ve Bulgaristanlı Türklerin hayatına tuttuğu mikroskop, milliyetçilik çalışmalarına sıkışık kalan göç tarihine de eleştirel bir boyut kazandırmaktadır.

Ayşe Parla, ekonomik kaygılarla Türkiye'ye gelip çoğu zaman kayıt dışı çalışan ve kendilerinden önce gelenler gibi doğrudan vatandaşlık alamayan 1990 sonrası Bulgaristan göçmenlerinin, vatandaşlık alma süreçlerinde Türkiye'nin etnik kökene dayalı göç ve vatandaşlık rejiminden kaynaklanan umudun "kırılğanlığının" yolculuğuna çıkıyor. Parla'nın sözleriyle "Elinizdeki kitap imtiyaz ile güvencesizliğin bir arada varoluşunun hikâyesini anlatırken, okuru da imtiyaz derecelerinin güvencesizliğin yarattığı açmazlarda nasıl açığa çıktığını dikkate almaya çağırıyor. (s.71)" Kitap, giriş ve sonuç bölümüyle birlikte saha çalışmasından elde edilen verilerin teorik tartışmalarla harmanlandığı Bulgaristanlıların umudunun farklı veçhelerine atıf yapan altı bölüm ve çalışmanın metodolojisinin titizlikle ele alındığı son sözden oluşuyor.

1990'da Bulgaristan'da komünist rejimin yerini demokrasiye bırakmasıyla ortaya çıkan ekonomik buhran, Türkiye'ye yeni bir göç dalgası yaratır. Bu kez gelenler, ne Osmanlı İmparatorluğu'nun bölgedeki siyasi erkini kaybetmesi sonucu imparatorluk sınırlarına göç eden muhacirler ne de ulus devletlerin nüfus politikaları kapsamında gelenlerdi. Üstelik 1944 sonrası Balkan coğrafyasında peyda olan komünist rejimin ekonomi politikaları ya da kimliğe yönelik şiddetinden kaçan siyasi göçmenlerle hiç mi hiç alakaları yoktu. Artık geride tehdit oluşturacak bir komünizm kalmamıştı. 1990 sonrası gelenlerin göç motivasyonları ayan beyan ekonomik kaygılardan besleniyordu. Bu durum aynı coğrafyayı bırakıp aynı coğrafyaya göç eden göçmenler arasında dahi bir makbullük hiyerarşisi oluşturmuştur.

Parla, *Umuda Siper Olmak* adını verdiği giriş bölümünde kitabın panoramasını sunar. 1990'da Bulgaristanlılara *soydaş* diskuruyula açılan kucağın (Türkiye'nin göç ve vatandaşlık rejiminin) limitlerine ulaşıldığını gösterir ilkin. Bu bölümde, Türkiye'nin ulus devlet eksenli

göç ve vatandaşlık politikalarının tarihini ve bu tarihe dair külliyatı irdeleyeceğinin sinyallerini veriyor. Yazar 1990'lardaki paradigma değişimine dair tüm kitap boyunca devam edecek analizine burada başlıyor. Parla'ya göre 1989'da siyasi göç bittikten sonra yeni gelenlere yönelik göç ve vatandaşlık rejimin özeti: “*İzlenen yol örtük de olsa 1990'ların sonundan beri aynıydı: Belli aralıklarla geçici aklar çıkarıp Bulgaristan'dan gelen yasadışı göçe göz yummak, ama Bulgaristan göçmenlerini vatandaşlığa geçmeye caydırmak.* (s. 27)”

Tüm tarihsel ve siyasi analizlerini umudun antropolojisine yaptığı derinlemesine tartışma etrafında ören Parla, günlük hayatta kanıksadığımız “umudu” yapı söküme uğratarak okuyucuyu bir yandan felsefi bir yandan da semantik bir yolculuğa davet ediyor. Ernest Bloch'un açtığı Brown, Harvey, Zournazi, Mouffe, Laclau'nun devam ettirdiği umuda soldan bakışı okuyucuya tanıttikten sonra Vincent Crapanzo'nun kapsayıcı ve zamansız umut tanımını kendine şiar ediniyor. Umudun tarihsel süreç içerisinde kültürden kültüre farklılık gösterilerek üretildiği düsturuyla hareket eden Parla, Ghassan Hage'in hukuki statünün bireylerin umut etmesini etkileyip hiyerarşi yarattığını ileri sürdüğü görüşünü de zihninin bir kenarına kazıyarak “*Bulgaristanlıların vatandaşlığa geçmelerine yönelik gündelik umudunun izini sürer.* (s.59)”.

Umudun Tarihsel Üretimi adlı birinci bölüm, 19. yüzyılın son çeyreğinden beri süregelen “Türk kökenliler”e ayrıcalık tanıyan göç ve vatandaşlık rejiminin, 2009'da çıkan Vatandaşlık Kanunu'yla son bulmasıyla başlar. Bu paradigma değişimini mihenk taşı yapan yazar “görelî imtiyazın dayandığı tarihsel ve hukuki koşulları” irdeler. Diğer yandan da anlattığı Bulgaristan'ın kuruluşundan beri bölgedeki Türk ve Müslüman halka uygulanan kimi zaman esneyen kimi zaman sıkılaştıran azınlık politikalarını Gülbiye ve Elmas'ın hikâyeleriyle somutlaştırır. Böylece okur, Bulgaristan Türklerini göçe sürükleyen rejim şiddetinin ekonomik sorunlarla iç içe geçtiği kolağı tahayyül edebilir. Bu bölümün bir diğer katkısı da Bulgaristanlıların kamusal yüzü olan, göçmenler ve devlet arasındaki iletişimi sağlama misyonu edinen derneklerin kapı aralığını göstermesidir. Yazar, 1990 öncesinde gelen göçmenler tarafından kurulan bu derneklerin, yeni gelen soydaşlarının vatandaşlık mücadelesindeki pozisyonunu da tartışmaya açar.

İkinci Bölüm, Bulgaristanlıların umudunun bir diğer vechesi olan *Ayrıcalık Vehmine Dair Umut* başlığını almıştır. Bu bölüm, tüm hukuki gidişatın farkında olsa da Nebaniye Hanım'ın, Gürcistan, Özbekistan ve Afrika'dan gelen göçmenlerin aksine kendisinin *soydaş* (s.119) olduğu için vatandaşlığa geçme umudunun tezahürüyle başlar. Yazar burada, güncel politika vatandaşlığa geçmelerine olanak tanımasa dahi tarihsel imtiyaz olarak adlandırdığı önceki dönem göç ve vatandaşlık rejiminin bu göçmenlerin içlerinde nasıl umut barındırmalarını sağladığını okuyucuya gösteriyor. Parla, 1990 sonrası dünyanın farklı yerlerinden gelen diğer göçmenlerle kıyaslandığında Bulgaristanlıların içinde taşıdığı bu umudun da bir ayrıcalık olduğunu söylüyor. Argümanını zihnimizde betimleyebilmemiz için karşılaştırma zeminini Nijeryalı kaçak futbolcu Festus Okey'in polis karakolundaki gizemli cinayeti ve Nurcan ile Hoşgöl'ün Beşiktaş Polis Merkezi'ne yaptığı ziyaret üzerinden kuruyor. Parla, her ne kadar kâğıt üzerinde Nijeryalı Okey ile Nurcan ve Hoşgöl aynı hukuki statüye sahip olsa da, etnik

akraba olarak görülen Bulgaristanlıların görece daha iyi koşullarda olduğunu şu sözlerle dile getiriyor: “...1990'dan sonra Bulgaristan'dan gelen Nurcan ve Nurcan gibi diğer göçmenler giderek birer göçmen işçi gibi görülmeye başlanmış olsa da, Nurcan bu imtiyaz bakiyesinden biraz yararlanacak kadar özeldi hâlâ. (s. 139)”

Güvencesiz Umut başlığıyla üçüncü bölüm, Bulgaristan seçimleriyle eşzamanlı çıkarılan 2002, 2005, 2007 affının (s.162) aksine ortada herhangi bir seçim söylentisi yokken 2009'da çıkan bu affın zamanlamasının yazar tarafından sorgulamasıyla başlıyor. Şaşırtıcı bir şekilde bu af, üç ya da altı aylık oturma izni veren diğer afların aksine bir yıldan bahsediliyordu. Üstelik daha da ilginç, göçmen semti olan Sefaköy'deki derneğin “bu kez dernekler aracılığıyla yapılacak bir müracaat fırsatı” olarak lanse ettiği bu affın, derneklere de bu süreçte bir faillik atamasıydı. Yazar, neden göçmenler resmi devlet kurumuna değil de derneğe başvurmalı diye sorguluyor. Sorularına atadığı tüm cevapların kapısı Bulgaristanlıların umudunun güvencesizliğine çıkıyor. Parla, bu güvencesizliğe toplumsal cinsiyet boyutunu da ekleyerek analizine devam ediyor.

Üçüncü bölüm, Ayşe Parla'nın uzun yıllara yayılan saha araştırmasının farklı katmanlarını okuyucuyla buluşturduğu en geniş kısımdır. Toplumda kadın olmanın, göçmen kadın olmanın ve soydaş göçmen kadın olmanın farklı tezahürlerinin karşılaştırmasını yapar. Göçmen, kadın olduğunda her türlü şiddetin mefulü olur. Özellikle de cinsel şiddetin. 1990'larda Türkiye'nin hızla dünyanın farklı bölgelerinden göç alan bir ülkeye dönüşmesiyle birlikte, eski SSCB ülkelerinden Türkiye'ye kadın yoğun bu göçmen akışı vuku buldu. Bu göç akışıyla eş zamanlı olarak toplumda göçmen kadınlarının seks işçisi olması ya da sekse daha yakın olması şeklinde bir ön kabul gelişti. Para karşılığı cinsel birliktelik yaşayan göçmen kadınları nitelemek için Rusçadaki Natali isminin kısaltması olan Nataşa kullanılmaya başlandı. “Nataşaların” aksine ten, saç ve göz renkleriyle bu kadınlara benzetilen Bulgaristanlılar, Türkçe konuşmaya başlayıp soydaş olduklarını söyledikleri anda “bacı, abla, teyze” mertebesine yükselebiliyordu. Parla, etnik akrabalığın getirdiği göreceli imtiyazı göçmen kadınların cinsiyetçi söylemle karşılaşma anında da devreye girdiğini gösteriyor. Tabii bu göreceli imtiyaza vurgu yaparken Bulgaristanlı kadınların maruz kaldığı ötekileştirmenin de hakkını teslim ediyor. Göçün mağduniyet hiyerarşisinin alt basamaklarını kadınlarla birlikte çocuklar paylaşıyor. Bu bölümde, 2000'lerin başında Bulgaristanlı çocukların kaçakçılar vasıtasıyla (onların söylediği tabiriyle *kanalci*) sınırdan geçişlerinin ve Türkiye'de eğitime erişimlerinin güvencesiz hikâyelerini de öğreniyoruz.

1950'den 1989'a kadar, başta Bulgaristan olmak üzere komünist rejimle yönetilen Balkan ülkelerinden gelen göçmenler “soydaşın komünist zulümden kaçışı” retoriğiyle kucaklanmıştı. Komünist rejimlerin yerini teker teker görünürde demokratik yönetimlere bırakmasıyla, Türkiye'deki halkın Demir Perde'nin ötesinden gelen göçmenlerin göçlerini meşrulaştıracak uhrevi amaç da ansızın kaybolmuştur. Dördüncü bölüm, *Nostalji Olarak Umut*'ta Ayşe Parla, bir yandan bu retoriği sorgulamaya açarken diğer yandan gelen göçmenlerin hafızasında, kimliklerine yönelik tüm şiddete rağmen *komünizma*'ya (s.213) dair besledikleri nostaljiye ışık tutar. Bulgaristan'ın komünist geçmişine dair hafıza hem çok katmanlı hem de çetrefillidir.

Üstelik söz konusu kadının emek piyasasına katılması olduğunda hafıza birden çatallanır. Bir kısım bunu Türk ve Müslüman kimliğin silinmesi için bir strateji olarak görürken diğer kısım kadınların özgürleşmesi olarak okur (s.220-221). En sonundaysa geleneksel toplumsal cinsiyet rollerinin yüklediği sorumluluğu üstünden atamayan kadınların emek piyasasına katılımı omuzlarına çifte yük bindirir. Komünist sistemde emek piyasasına katılan kadınların bir de neoliberal ekonomi-politik iklimde göçmen olarak sisteme dahil olduğunu düşünelim. Pasajlar kitabında, “*Tarih, yerini bağdaşık ve boş zamanın değil, ama şimdiki zamanın oluşturduğu bir kurgulamanın nesnesidir.*”¹ der Walter Benjamin. Parla, görüştüğü göçmen kadınların hikâyelerinden yola çıkarak tam da bunu yapar: Bulgaristanlı kadınların, bugünkü deneyimleriyle belleklerindeki *komünizmayı* nasıl yeniden inşa ettiğini göstermeye çalışır.

Parla, *Endişe Verici Umut* başlıklı sonuç bölümüne, Yabancılar Şubesi’nin önündeki kuyrukta bekleyen üç yıldır kaçak yaşıyan Gülcan’la henüz oturma süresi geçmemiş kardeşi için gelen Nefiye’nin arasında umuda dair geçen diyalogla başlar. 2011 yılında çıkan aftan yararlanma şansı düşük olan Gülcan, kardeşinin hiç şansı olmayan Nefiye’ye “Ama öyle umudumu boşa çıkaracak şeyler söyleme bir daha.” der. İçten içe aftan faydalanamayacak bu iki kadının aralarındaki umudu ikame edemeyişin ardından Parla, merceği yeniden Bulgaristanlılardan genel umut tartışmasına çeker. *Yöntem Üzerine Bir Not Ya Da Kuyrukta Umutla Beklemek* adını verdiği sonsözde, yazar bu kitabın yazılmasına vesile olan saha araştırmasındaki metodolojik tercihlerini nedenleriyle tek tek açıklar. Aynı zamanda sahada sahip olduğu kimliklerin (etnograf, aktivist, profesör gibi) Bulgaristanlı göçmen kadınlara ulaşmasını nasıl şekillendirdiğine de değinir. Özellikle bu bölüm saha çalışması yapacak her araştırmacıya engin bir tecrübeyle birlikte ufuk açıcı bir perspektif sunar.

1 Walter Benjamin, *Pasajlar*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1993, s. 32.

